

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Загальна психологія**»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 17. Мислення

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 15.08.2023 № 8

Розробники:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А. А.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, с.н.с. Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології педагогіки факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

План лекції

1. Загальна характеристика мислення
2. Фізіологічні механізми мислення
3. Логічні форми мислення
4. Мислення як процес
5. мислення і рішення задач
6. Види мислення
7. Якість мислення

Рекомендована література:

1. Варій М.Й. Психологія : навч. посіб Київ : Центр учб. літ., 2016. 287 с.
2. Велитченко Л.К. Вступ до загальної психології : програм. довідник / Одеса: Вид. В. В. Букаєв, 2012. 406 с.
3. Загальна психологія: [підручник для студ. вищ. навч. закладів] / [О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук ін.]; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К. Каравела. 2011. 464 с.
4. Загальна психологія. Навч. посіб. / [Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В.]. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
5. Москалець В.П. Психологія особистості. Київ.: Центр учбової літератури, 2013.

Текст лекції

1. Загальна характеристика мислення.

Мислення - це соціально обумовлений, нерозривно пов'язаний з промовою психічний процес пошуків і відкриттів істотно нового, процес опосередкованого і узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу.

Мислення нерозривно пов'язане з чуттєвим пізнанням. Однак в процесі мислення людина виходить за рамки чуттєвого пізнання. Мислення починається там, де чуттєве пізнання виявляється вже недостатнім або навіть безсилим.

Мислення зароджується в процесі чуттєвого пізнання, воно спирається на відчуття, сприйняття, уявлення. Перехід від відчуттів, сприймань, уявлень до поняття здійснюється на рівні другої сигнальної системи, за допомогою слова. За допомогою слова люди узагальнюють ознаки об'єктів, виділяють істотні з них, фіксують і зберігають інформацію, передають її іншим людям. Думка знаходить слові необхідну матеріальну оболонку. Мислення, в яких би формах воно не здійснювалося, неможливо без мови. Будь-яка думка виникає і розвивається в нерозривному зв'язку з промовою. Завдяки слову, знання стає надбанням суспільства, здійснюється спадкоємність розумової діяльності людей, її розвитку.

Мислення соціально обумовлено. Соціальна обумовленість його визначається наступністю всіх знань і спирається на накопичений досвід, словниковий запас мови, досягнення науки і техніки, твори мистецтва - все те, що створено попередніми поколіннями. Розумовий розвиток людини відбувається в

процесі засвоєння знань, досвіду, оволодіння предметами, виробленими людством. І хоча мислення кожної людини формується і розвивається в процесі його власної активної пізнавальної діяльності, зміст і характер мислення обумовлені загальному рівнем пізнання, існуючих на даному етапі суспільного розвитку. Все це і дає підстави говорити, що мислення - продукт суспільноісторичного розвитку. Крім того, процес пізнання обумовлений потребами суспільства, тобто мислення людини спрямовується на вирішення тих завдань, які є найбільш актуальними на даному історичному етапі.

2. Фізіологічні механізми мислення.

Фізіологічним процесом мислення є складна аналітико-синтетична діяльність кори великих півкуль головного мозку. Для процесу мислення перш за все мають значення ті тимчасові зв'язки (асоціації), які утворюються між мозковими центрами аналізаторів. Оскільки діяльність окремих ділянок кори завжди детермінується зовнішніми подразниками, що утворюються при цьому нервові зв'язки відображають дійсний зв'язок речей і явищ. Ці закономірності викликаються зовнішніми подразниками зв'язку і становлять фізіологічну основу процесу мислення. Мислення нічого іншого не уявляє, як асоціації, спочатку елементарні, що складаються в зв'язку з зовнішніми предметами, а потім ланцюга асоціацій. Значить, кожна маленька перша асоціація - це і є момент народження думки.

Мислення спирається не тільки на початкові зв'язки. У процесі мислення беруть участь нервові процеси в мовних центрах кори.

Мова, будучи безпосередньо пов'язаною з мисленням, дозволяє відобразити основні взаємозв'язки і взаємозумовленість явищ, тому що слова є непростими сигналами, а узагальненими символами.

3. Логічні форми мислення.

На основі філософських гранично загальних принципів теорії пізнання людське мислення вивчається двома взаємодоповнюючими, конкретними, приватними науками - формальною логікою і психологією.

Логіка вивчає логічні форми мислення - поняття, судження і умовиводи.

Поняття є думка, в якій відображаються загальні, істотні та відмінні (специфічні) ознаки предметів і явищ дійсності. Наприклад, в поняття "людина" входять такі вельми істотні ознаки, як трудова діяльність, виробництво знарядь праці, членороздільна мова. Всі ці необхідні найважливіші властивості відрізняють людей від тварин.

Зміст понять розкривається в судженнях, які завжди виражаються в словесній формі - усній чи письмовій, вголос або про себе. Судження - це відображення - зв'язків між предметами і явищами дійсності або між їх властивостями та ознаками. Наприклад, судження "Метали при нагріванні розширюються" виражає зв'язок між змінами температури і об'ємом металів. Встановлюючи таким чином різні зв'язки і відносини між поняттями, судження є висловлюванням чогось про щось. Вони стверджують або заперечують будь-які відносини між предметів, подіями, явищами дійсності. Наприклад, коли ми говоримо: "Земля обертається навколо Сонця", ми тим самим стверджуємо наявність певної об'єктивної зв'язку в просторі між двома небесними тілами.

Залежно від того, як судження відображають об'єктивну дійсність, вони є істинними або помилковими. Істинне судження висловлює таку зв'язок предметами і їх властивостями, яка існує в дійсності. Справжнім є, наприклад, висловлювання: "Київ - столиця України". Помилкове судження, навпаки, висловлює таку зв'язок між об'єктивними явищами, яка в дійсності не існує, наприклад: "Сума внутрішніх кутів трикутника в геометрії Евкліда не дорівнює двом прямим".

Судження бувають загальними, приватними, одиничними. У загальних судженнях що-небудь стверджується (або заперечується) щодо всіх предметів даної групи, даного класу, наприклад: "Всі риби дихають зябрами". У приватних судженнях твердження чи заперечення відноситься вже не до всіх, а лише до деяких предметів, наприклад: "Деякі студенти - відмінники"; в одиничних судженнях - тільки до одного, наприклад: "Цей учень погано вивчив урок".

Судження утворюються двома основними способами: 1) безпосередньо, коли в висловлюють те, що сприймається; 2) опосередковано - шляхом умовиводів або міркувань. У першому випадку ми бачимо, наприклад, стіл коричневого кольору і висловлюємо найпростіше судження: "Цей стіл коричневий". У другому випадку за допомогою міркування з одних суджень виводять, отримують інші (або інше) судження. Наприклад, Д.І. Менделєєв на підставі відкритого ним періодичного закону чисто теоретично, лише за допомогою умовиводів вивів і передбачив деякі властивості ще невідомих в його час хімічних елементів. Коли згодом ці елементи були відкриті і досліджені, то виявилось, що багато теоретично виведені передбачення (судження) Д.І. Менделєєва підтвердилися.

У такій роботі висновок, розмірковуючій (і, зокрема, пророкує) роботі мислення найбільш чітко проявляється його опосередкований характер. Умовивід, міркування - це і є основна форма опосередкованого пізнання дійсності. Наприклад, якщо відомо, що "все сланці горючі" (перша думка) і що "дана речовина є сланцем" (друге судження), то відразу можна зробити умовивід, тобто зробити висновок, що "дана речовина паливна" (третє судження виведене з перших двох); причому вже не потрібно спеціально вдаватися до безпосередньої дослідної, емпіричної перевірки цього висновку. Отже, умовивід - це такий зв'язок між думками (поняттями, судженнями), в результаті якої з одного або кількох суджень ми отримуємо інше судження, витягуючи його з утримання вихідних суджень. Вихідні судження, з яких виводиться, витягується інше судження, називається посилками умовиводи. У наведеному вище прикладі посилками будуть наступні судження: "Всі сланці горючі" (загальна, або велика, посилка), "Дана речовина є сланцем" (приватна, або менша, посилка).

Висновок, який отримують в ході умовиводи з цих двох посилок, більшої і меншої, називається висновком ("Дана речовина паливна").

Розрізняють умовиводи двох основних видів: 1) електромагнітні (індукція) і 2) дедуктивні (дедукція).

Індукція є умовиводи від окремих випадків, прикладів і т.д. (Тобто від приватних суджень) до загального положення (до загального судження).

Наприклад, після того як встановлено, що електропровідність мають і залізо, і мідь, і алюміній, і платина, і т.д., стає можливим узагальнити всі ці приватні, окремі, одиничні факти в загальному судженні: "Усі метали електропровідні".

Дедукція, навпаки, є умовивід від загального положення (судження) до окремого випадку, факту, наприклад, явища. Одним з поширених видів дедуктивного умовиводу є силізм. Прикладом силізму може служити наступне міркування: "Всі метали електропровідні. Олово - метал. Отже, олово – має електропровідність".

За допомогою такої силістичної дедуктивної формули з двох посилок (загальної та приватної) виводиться судження про електропровідності олова.

Силізм - це найпростіша і разом з тим дуже типова логічна форма мислення. На основі подібних способів і формул міркування можна зіставляти один з одним ті чи інші поняття і судження, якими користується людина в ході своєї розумової діяльності. У міру такого зіставлення здійснюється перевірка всіх основних думок, що виникають в процесі обмірковування поступово розв'язуваної задачі. Істинність, правильність кожної думки стає тоді строго обґрунтованою і доказовою. По суті, весь процес доказу (Наприклад, математичної теореми) будується в кінцевому підсумку як ланцюг силізмів, що співвідносять один з одним різні судження, поняття і т.д. Таким чином, силізм і всі інші логічні форми дедукції і індукції абсолютно необхідні для нормального протікання мислительної діяльності. Завдяки ним всяке мислення стає доказовим, переконливим, несуперечливим і, отже, правильно відображає об'єктивну дійсність. Тому формальна логіка, спеціально досліджує такі форми мислення, як поняття, судження і умовивід, тим самим вивчає вельми істотні закономірності розумової діяльності.

Закономірності, що вивчаються формальною логікою, хоча і необхідні, але недостатні для повного, глибокого, всебічного пояснення людського мислення.

Предмет формальної логіки - це не все мислення, а тільки одна його сторона, хоча, як ми бачили, і вельми істотна (логічні форми мислення). Формальна логіка досліджує як би готові, наявні, вже виниклі думки - поняття, судження і т.д. - і встановлює певні співвідношення (формули) між ними. Силізм і є одним з прикладів такого співвідношення або такої формули. Тим самим формальна логіка відволікається, абстрагується від безпосередніх умов виникнення і розвитку цих думок - понять, суджень, умовиводів.

4. Мислення як процес. Операції мислення.

Процес мислення являє собою складну розумову діяльність, що включає наступні розумові операції: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація, конкретизація.

Порівняння - важлива розумова операція. З її допомогою пізнаються схожі та відмінні ознаки і властивості предметів. Операції порівняння можуть бути різними за складністю, в залежності від завдання або змісту порівнюваних об'єктів. Порівняно приналежті важлива роль в розкритті істотних ознак предметів.

"Все в світі ми пізнаємо через порівняння і коли б нам трапився який-небудь новий предмет, якого ми б не могли ні до чого прирівняти, ні від чого відрізнити (якби такий предмет був можливий), то ми про цей предмет які не склали б жодної думки і не могли б сказати про нього жодного слова" (К. Д. Ушинський).

Аналіз і синтез. Аналіз в мисленні є продовженням аналізу, що має місце в чуттєвому відображенні об'єктивної дійсності. Він являє собою уявне

розчленування предметів у свідомості, виділення їх складових частин, сторін, аспектів, елементів, ознак і властивостей.

Аналізу можуть піддаватися будь-які предмети і їх властивості. Починається аналіз в практичних діях і завершується уявним аналізом. Аналіз необхідний для розуміння суті будь-якого предмета, але сам по собі його не забезпечує.

Для розуміння необхідний не тільки аналіз, а й синтез.

Аналіз і синтез - це протилежні і одночасно нерозривно пов'язані між собою процеси.

Синтез - це уявне об'єднання окремих частин, сторін, аспектів, елементів, ознак і властивостей об'єктів в єдине якісно нове ціле.

Синтез, як і аналіз, спочатку виникає у практичній діяльності, а потім вони стають уявними діями. Синтезувати можна елементи, думки, образи, уявлення. Аналіз і синтез - це основні розумові операції, які в єдності забезпечують повне та глибоке пізнання дійсності.

Абстрагування і узагальнення. Уявний аналіз переходить до абстрагування, тобто уявного відокремлення одних ознак і властивостей предметів від інших їхніх рис і від самих предметів, яким вони властиві. Слово "абстрагувати" походить від латинського "abstingere" - відволікати, відтягувати.

Виділення в процесі абстрагування ознак предмета і розгляд їх незалежно від інших його ознак стають самостійними операціями мислення. Так, спостерігається переміщення в просторі різних за характером об'єктів - машини, людини, птаха, хмар, небесних тіл, ми виділяємо рух як їх загальна властивість і осмислюємо його як самостійну категорію.

Застосування операції абстрагування в пізнавальній діяльності дає можливість глибше і повніше відображати складні явища об'єктивної діяльності. Високим рівнем абстрактності характеризується, зокрема, наукове теоретичне мислення, яке відіграє провідну роль у створенні понять, які є підставами для будь-якого знання.

Абстрагування готує підґрунтя для здійснення глибоких узагальнень. Операція узагальнення виявляється в уявному асоціації предметів, явищ в групі за істотними ознаками, виділеним в процесі абстрагування.

Узагальнення - це продовження і поглиблення синтезуючої діяльності мозку за допомогою слова. Слово здійснює свою узагальнюючу функцію, спираючись на знакову природу відображення істотних властивостей і відносин, які присутні в предметах.

Узагальнення виділених рис предметів і явищ дає можливість групувати об'єкти за видовими, родовими та іншими ознаками.

Така операція називається "класифікацією".

Класифікація здійснюється з метою розмежування і подальшого об'єднання об'єктів на підставі їх спільних істотних ознак. Вона сприяє впорядкуванню знань і глибшому розумінню їх смислової структури.

Щоб здійснити класифікацію, необхідно чітко визначити її мету, визначити ознаки об'єктів, які підлягають класифікації, порівняти об'єкти по їх істотним ознаками, визначити загальні підстави класифікації, згрупувати об'єкти за певним принципом.

Впорядкування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів називається "систематизацією".

Систематизація забезпечує розмежування та подальше об'єднання не окремих об'єктів, як це має місце при класифікації, а їх груп і класів.

Конкретизація - розумова операція, протилежна абстракції, тобто перехід від абстракції і узагальнення до конкретної дійсності. У поєднанні з абстракцією конкретизація є важливою умовою правильного розуміння дійсності.

Отже, процес розуміння предметів і явищ і створення про них наукових понять складний і багатоплановий.

5. Мислення і вирішення завдань.

Необхідність мислення виникає тоді, коли перед людиною з'являється мета, проблема, нові або невідомі обставини і умови діяльності, тобто коли виникає якесь питання. Така ситуація називається проблемою. Саме в ній бере початок розумова діяльність (коли людина починає аналізувати, порівнювати, узагальнювати і т.д.), за допомогою якої і вдається створити, відкрити, знайти, винайти нові способи, засоби, методи досягнення цілей і задоволення потреб.

Необхідно розрізняти проблемну ситуацію і завдання. Проблемна ситуація означає, що в ході діяльності людина натрапив - часто зовсім несподівано - на щось незрозуміле, невідоме, тривожні і т.д. наприклад, льотчик веде літак і раптом починає помічати якийсь сторонній, неясний шум в моторі. Відразу ж в діяльність льотчика включається мислення, необхідне для того, щоб розкрити зміст того, що сталося. Так виникла проблемна ситуація переходить в усвідомлювану людиною завдання. Завдання з'являється з проблемної ситуації, тісно пов'язана з нею, але відрізняється від неї. Проблемна ситуація - це досить туманне, ще не дуже ясне і малоусвідомлюване враження, ніби сигналізує: "щось не так", "щось не те". Наприклад, льотчик починає помічати, що з мотором відбувається щось не зрозуміле, проте він поки не усвідомив, що саме відбувається, в якій частині мотора, з якої причини, і тим більше льотчик ще не знає, що насамперед треба зробити, щоб уникнути можливої небезпеки. У такого роду проблемних ситуаціях і бере свій початок процес мислення. Процес рішення розумової задачі проходить наступні 4 етапи.

1) Він починається з аналізу самої цієї проблемної ситуації. В результаті її аналізу виникає, формулюється завдання, проблема у власному розумінні слова. Успішність процесу рішення, як правило, обумовлена точністю формулювання питання.

2) Висування і аналіз гіпотез. Рішення розумових завдань починається з висунення різних гіпотез, пошуку різних шляхів вирішення.

3) Рішення розумової задачі. На цьому етапі іноді виникає необхідність уточнення умов завдань, але головне тут - рішення розумової задачі, яке може протікати по-різному: методи проб і помилок, шляхом використання алгоритму, за допомогою інтуїції. Справді творче рішення задачі передбачає подолання різного ступеня інертності, відсталості мислення і побудова нової тактики і стратегії вирішення.

4) Перевірка правильності рішення задачі. Вона може здійснюватися логічно і шляхом практики. Процес перевірки важливий тому, що в її ході вдається переосмислити завдання, виявити нові шляхи вирішення. Процес рішення задачі

є обов'язковим об'єктивною умовою розвитку мислення людини, умовою вдосконалення його пізнавальної діяльності.

6. Види мислення.

Предмет мислення людини - пізнавальні завдання, які мають різний зміст і обумовлюють різне співвідношення предметно-дійових, перцептивно-образних і понятійних компонентів в процесі їх вирішення. Залежно від цього розрізняють три основних видів мислення: наочно-дієве, наочно-образне і теоретичне (абстрактне, словесно-логічне).

Наочно-дієве чи практичне мислення характеризується тим, що у вирішення завдання безпосередньо включається в саму діяльність.

Воно - генетично найбільш рання стадія його розвитку. Саме з наочно - дієвого починається розвиток всіх основних видів мислення, Воно - первинно в процесі зародження трудової діяльності, коли розумова і практична її боку виникають органічній єдності. Причому розумова діяльність ще не відокремила від предметно-практичної як її самостійна частина.

З цієї стадії починається розвиток мислення і в онтогенезі. В елементарній формі воно властиве дітям раннього віку, які мислять, діють з предметами, маніпулюють ними, розкривають нові істотні їх властивості.

Наочно-дієве мислення в розвиненому вигляді властиве й дорослій людині. Особливо необхідно воно в тих випадках, коли ефективно рішення задачі можливо лише в процесі практичної діяльності.

Наочно-дієве мислення властиво людям професій, що вимагають практичного аналізу, різноманітного комбінування та конструювання, наприклад шахістам, конструкторам, винахідникам. Важлива роль належить наочно-дієвого мислення там, де продуктивне і економічне рішення задачі пов'язано із застосуванням предметно-практичних процедур.

Наочно-образне мислення характеризується тим, що зміст завдання тут - подібний матеріал, маніпулювання яким дозволяє людині аналізувати, порівнювати або узагальнювати суттєві аспекти.

Наочно-образне мислення значно розширює пізнавальні можливості особистості, дає змогу її більш змістовно і різноманітно відображати реальність.

Великі можливості такого мислення виявляються, зокрема, в образотворчому мистецтві.

Ілюстрацією цієї тези можуть бути різні напрямки абстракціонізму та модернізму, де смислове навантаження образів передається адекватно сконструйованих художником символів.

Схематизація і символічного відображення дійсності є продуктивними і в інших областях людської діяльності, допомагаючи з більшою точністю і узагальненістю відображати реальність. Наприклад, при складанні моделей мережевого планування діяльності, при вирішенні конструкторсько-технічних завдань і т.п.

Розвиток наочно-образного мислення відбувається в діяльності, характер якої вимагає оперування образами різної міри узагальненості, схематичного зображення предметів і їх символічного позначення.

Теоретичне (абстрактне, словесно-логічне) мислення характеризується тим, що завдання вирішується в словесній (вербальній) формі. Теоретичне мислення

розвивається на основі наочно-дієвого мислення і виступає у вигляді практичних дій, наочних образів і абстрактних понять і міркувань. Саме цей вид мислення дозволяє найбільш загальні закономірності, що визначають розвиток природи і суспільства, самої людини.

У розумовій діяльності людини всі види мислення нерозривно пов'язані між собою. Цей взаємозв'язок знаходить своє вираження у взаємних переходах одного виду мислення в інший. Одним із прикладів такого взаємозв'язку може бути так зване оперативне мислення, яке виконує наступні функції: планування, контроль, стимулювання, прогнозування та прийняття рішення в умовах жорсткого дефіциту часу, що характерно для діяльності оператора диспетчера, льотчика, водія, спортсмена (особливо в таких видах спорту, як спортивні ігри, бокс, фехтування, боротьба та ін.).

У життєдіяльності людини часом дуже важко, а часом і неможливо провести грань між окремими видами мислення. Не тільки у дітей, але і у дорослих постійно розвивається в тій чи іншій мірі всі види розумової діяльності. Говорячи про взаємозв'язок різних видів мислення, необхідно пам'ятати про їх специфіки. Але тільки розвиток всіх видів мислення в їх єдності може забезпечити правильне і досить повне відображення дійсності людиною.

7. Якості мислення.

Мислення людей підпорядковується загальним психологічним закономірностям і одночасно характеризується індивідуальними особливостями. Відмінності мислення проявляються в різноманітних якостях. Індивідуальні відмінності мислення людей обумовлені, перш за все, особливостями їх життя, характером діяльності, навчанням.

Певний вплив на особливості мислення надає тип вищої нервової діяльності, співвідношення першої і другої сигнальних систем. Найбільш істотними якостями, в яких виявляються індивідуальні відмінності мислення, є його самостійність, критичність, гнучкість, глибина, широта, послідовність, швидкість.

Самостійність мислення характеризується умінням людини ставити нові завдання і вирішувати їх, не звертаючись до допомоги інших людей. Самостійність мислення ґрунтується на обліку знань і досвіду інших людей, але людина, якій властиво це якість, творчо підходить до пізнання дійсності, знаходить нові, власні шляхи і способи вирішення пізнавальних та інших проблем.

Самостійність мислення тісно пов'язана з критичністю людини.

Критичність мислення проявляється в здатності людини не потрапляти під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища або факту, виявляти цінне і помилкове.

Людина з критичним розумом вимогливо оцінює свої думки, ретельно перевіряє рішення, зважує всі аргументи "за" і "проти", виявляючи тим самим самокритична ставлення до своїх дій.

Критичність і самостійність мислення в більшій мірі залежать від життєвого досвіду людини, багатства і глибини його знань.

Гнучкість мислення проявляється в умінні людини швидко змінювати свої дії при зміні ситуації і звільнятися від залежності закріплених попереднім досвідом способів і прийомів вирішення аналогічних завдань. Гнучкість мислення

проявляється в готовності швидко переключатися від одного способу вирішення завдання до іншого, змінювати тактику і стратегію вирішення, знаходити нові нестандартні способи дій в мінливих умовах.

Глибина мислення проявляється в умінні проникати в суть складних питань, розкривати причини явищ, приховані за нашаруваннями неістотних проявів, бачити проблему там, де її не помічають інші, передбачати можливі наслідки подій і процесів.

Саме ця риса властива людям з глибоким розумом, які в простих, добре відомих фактах уміють помічати суперечності і на цій підставі розкривати закономірності природи і суспільного життя.

Широта мислення проявляється в здатності охопити широке коло питань, творчому мисленні в різних галузях знання і практики. Широта мислення є показником ерудованості людини, його інтелектуальної різнобічності.

Послідовність мислення проявляється в умінні дотримуватися логічну послідовність при висловлюванні суджень, їх обґрунтуванні. Послідовним можна назвати мислення людини, який суворо дотримується теми мислення, не відхиляється в сторону, не перестрибує від однієї думки до іншої, не підміняє предмет мислення.

Для послідовного мислення характерно дотримання певних принципів розгляду питання, ясність плану, відсутність протиріч і логічних помилок в аргументації думки, доказовість і об'єктивність у висновках.

Швидкість (швидкість) мислення - це здатність швидко розбиратися в складній ситуації, швидко обдумувати правильне рішення і прийняти його. Швидкість мислення залежить від знань, заходи досконалості розумових звичок, досвіду у відповідній діяльності і рухливості нервових процесів.

Швидкість мислення треба відрізнити від поспішності і метушливості, які демонструють деякі люди, які не продумуючи до кінця прийнятих рішень, що не прогножуючи можливих наслідків, діючи наспіх, необґрунтовано приймаючи рішення.

Всі якості мислення людини формуються і розвиваються в діяльності. Змістовна і організована в гармонійну цілісність діяльність сприяє розвитку цінних якостей мислення людини.